

Emberi jogok

A strasbourgi esetjog tükrében

A pönológia tudományában már több mint egy évszázada általánosan elfogadott tétel: az elítélt ember is jogok hordozója, csak abban volt nézetkülönbség, melyek ezek a jogok, s mi azok forrása. A korábbi megközelítés szerint ezek a büntetés-végrehajtás során keletkező „rabjogok”, vagyis az állam által „adományozott” jogosítványok. Idővel egyre többen azt hirdették, hogy a fogvatartottat – sui generis – megilletik bizonyos alapjogok, vagyis az egyetemes emberi jogok – mintegy „áthatolva a börtönfalakon” – tovább élnek a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során. E felfogás keretei között csak a jogok terjedelme, tehát a jogosítványok köre, „mennysége”, illetve fordítva: megengedett korlátozottságuk foka képezi vita tárgyát.

Ez utóbbi felfogás a második világháború utáni nagy nemzetközi emberi jogi reformkor – mondhatni: a második felvilágosodás – után, Európában különösképpen a strasbourgi emberi jogi joggyakorlat (az Emberi Jogi Bizottság és Bíróság működése) következtében vált uralkodóvá. Ezt legnyilvánvalóbb módon az Emberi Jogi Bizottság – már működése kezdetén, 1962-ben – ekként fogalmazta meg: „Jóllehet, a kérelmező olyan ítélet alapján fogvatartott, amelyet olyan büntett elkövetése miatt róttak ki rá, amely egy (másik) ember legalapvetőbb jogait sértette meg, ez a tény önmagában egyáltalán nem fosztja meg az elítéltet azoknak a jogoknak és szabadságoknak a garanciáitól, amelyeket az Egyezmény szavatol.” Ez az egyezmény az ún.

Római Szerződés, azaz az „Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Védelméről szóló Európai Egyezmény”, 1950-ből. Mint ismeretes, a Magyar Országgyűlés az 1993. évi XXXI. számú törvénnyel kihirdette a Római Szerződést.

A strasbourgi törvénykezési szervek eddigi ügyforgalmából az derül ki, hogy a kérelmezők nagyobbik része fogvatartott. Megjegyzendő azonban az, hogy „strasbourgi szemmel” fogva tartásnak minősül a személyi szabadság mindenfajta elvonása, lett légyen az rendőri őrizetbe vétel, a letartóztatás bármely formája, kényszerlakhely kijelölése, a különböző katonai fenyegetések és az elmebetegék zárt intézeti gyógykezelése... 1993-ig az ún. egyéni panaszok több mint egyharmadát személyi szabadságuk-

tól megfosztott személyek nyújtották be, de ez az arány az utóbbi tíz évben csökkent: 1962-1977 között még az összes kérelem fele tőlük származott, addig napjainkban ez 10-15 százalékra apadt. Mégis meglepő, hogy az Európai Emberi Jogi Bíróság eddig még nem hozott olyan ítéletet, amelyben a börtönviszonyok (például elhelyezés, munkáltatás, ellátás, fegyelmezés stb.) rendjét illetően „pozitív” egyetemes iránymutatást adott volna. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága legutóbb 1987-ben ugyan kiadott egy ajánlást „Európai Börtön szabályzat” néven, ez a dokumentum azonban nem tartozik az Egyezményhez, annak magyarázó-értelmező részeként sem fogható fel, amely így nem „köti” a strasbourgi törvénykező szerveket sem.

Miért „szemérmes” börtönügyekben Strasbourg? Egy mondattal is megválaszolható a kérdés. A Római Szerződés egyetlen cikkelye sem szól közvetlenül a börtönök belső életéről, nem határozza meg a szabadságvesztés-büntetését töltő elítélt jogait. Vagyis első ránézésre úgy fest a helyzet, hogy az európai emberjogi védelem alól kimaradnak a börtönlakók. Valóban igaz, az Egyezmény elsősorban érintett 5. cikkelye csupán az „önkéntes”, tehát a hatalommal visszaélő személyi szabadságelvonást tilalmazza. Tehát a tisztességes (fair) és méltányos büntetőeljárást, tárgyalást követően hozott jogerős bírói ítélet alapján végrehajtandó szabadságvesztés: „nem emberjogi probléma”. Így okoskodva, éles határvonal húzható a még „ártatlannak” tekintendő, csupán eljárás alá vont gyanúsított emberjogi helyzete és a már véglegesen elmarasztalt „védettség” közé. Hiszen csak az előbbi oltalmát biztosítja. Úgy látszik, mintha az Egyez-

mény előnyben részesítené a „tisztességes” (ide értve a csupán gyanúba keveredett) polgárt, megfélemlítve a „bűnösöt”, azt teljes mértékben átengedve a büntető állam kénye-kedvének.

Ez így nem igaz. Az Egyezmény szövege, áttételesen bár, de számos olyan rendelkezést tartalmaz, amelyek érintik a szabadságvesztés-büntetés végrehajtását. Ilyen a *kínzás, más embertelen büntetést, illetve bánásmódot tilalmazó 3., az ún. kényszer-, vagy rabszolgamunkát tiltó 4., a családi élet és kapcsolattartás (mint például a levelezés „jogát”) elismerő 8. vagy a gondolat- és lelkiismereti – s témánk szempontjából lényeges –, a vallásszabadságot biztosító 9. cikkely, hogy valóban csak a legfontosabbakat említsem.*

De hát akkor hogy is van ez? Csak tán nem olyképpen, ahogy az a híres- nevezetes Mátyás királlyal megesett: a legendák kódéba tűnt leány „vitt is, meg nem is” ajándékot uralkodójának... Erről a helyzetről és magyarázatáról szívesen beszélnék a dolgozatban.

Az Emberi Jogi Bíróság szemlélete

Két megjegyzést célszerű előrebocsátanom, mielőtt a strasbourgi Emberi Jogi Bíróság döntéseinek ismertetésére rátérnék. A bíróság – 1992 végéig már – jóval több mint kétszáz befejezett ügyében legfeljebb hat olyan található, amely szorosan vett pönológiai szempontból „érdekes”, bár ezek sem szólnak közvetlenül a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának „mikéntjéről”. A határozatok szövegén mégis áttetszik az, amit a bíróság az elítélt ember jogairól gondol. Szemlélete – ha úgy tet-

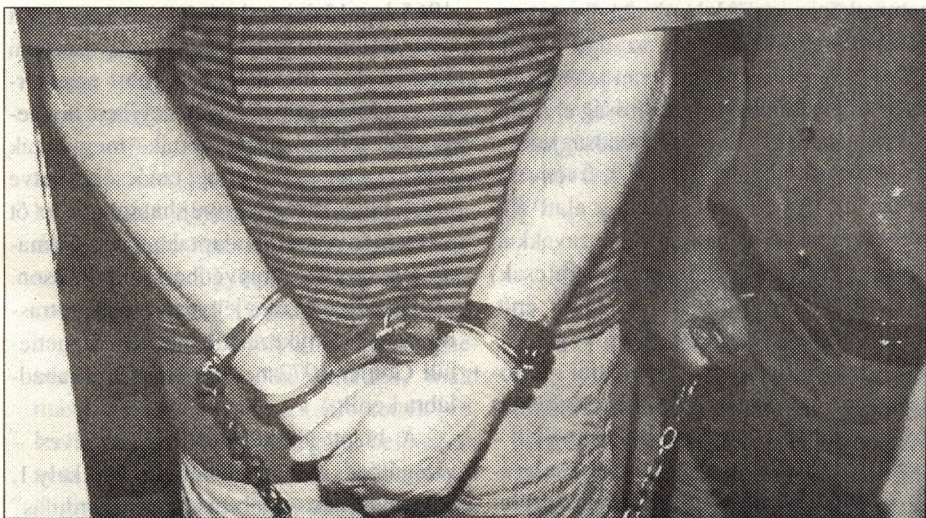
szik – világos, bár összetett: az emberi jogok át/vagy túlélik a börtönrácsot, hisz mindenütt és mindenkor léteznek „elidegeníthetetlen” szabadságjogok, legfeljebb a fogva tartás körülményei között – terjedelmük és intenzitásuk szerint – módosulnak. Ugyanakkor rendkívül érdekes az, hogy a bíróságnak még egyszer sem kellett állást foglalnia két olyan emberi alapjog ügyében – hiszen a kérelmek „útközben” az Emberi Jogi Bizottságnál elakadtak –, mint a kínzás, kegyetlen vagy lealacsonyító bánásmód (3. cikkely), illetve a kényszermunka (4. cikkely) kérdésében. Az eddigi határozatok „csak” a levelezés, általában a külvilággal való kapcsolattartás (8. cikkely), a méltányos hatósági (bírói) eljáráshoz, a jogi képviselethez való jog (6. cikkely) és a jogorvoslati jogról (13. cikkely) szóltak. A börtön „tartalmi” működését illetően az egyik legfontosabb tevékenységi formával, a munkával kapcsolatban két igencsak „áttételes” határozat született.

A második megjegyzés: a fogvatartot-

taktól érkező panaszok sohasem csupán egyetlen megnevezett emberi jog sérelmét kifogásolják, ami részben adódik a börtön totális intézményei jellegéből: ahol is minden tevékenység összefügg, de mind „kívülről” irányított. Ebből következően egyetlen börtönbeli eseménynek akár többszörös emberi jogi vetülete is lehet. Eddig így volt mind a hat esetben. Épp ezért igencsak nehéz a kategorizálás. Egy biztos: *A konvenció cikkelyei szerint nem lehet felosztani az eseteket.* Én azt a megoldást választottam, hogy két nagy csoportba soroltam az ügyeket, egyrészt az izoláció tilalmával, másrészt a börtönön belüli munkavégzéssel kapcsolatos ügyek között szék különbséget.

A teljes izoláció tilalma

Ily módon nevesített tilalom *nincs* a Konvencióban, hisz nincsenek a büntetés-végrehajtás körülményeire „kihegyezett”

szabályok sem, ennek ellenére – tudom, nem kikezdetetlen módon – az Egyezmény 6., 8. és 13. cikkelye egy csokorba köthető. Mindhárom a teljes kiszolgáltatottság ellen „szól”, másként fogalmazva a társadalmi és jogi izoláció tiltását fogalmazza meg. Pozitíve azt mondják ki, hogy mindenkinek – még a személyi szabadságtól időlegesen megfosztott személyeknek is – joguk van arra, hogy ügyükben „pártatlan, méltányos” eljárás során döntenek, mégpedig úgy, hogy tájékoztassák őket az ellenük felhozott „vádak” természetéről, védekezhessenek *akár személyesen, akár védő segítségével* (ez tulajdonképpen az Egyezmény 6. cikkelyére utal). Hasonlóképpen *„mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét és levelezését tiszteletben tartsák”* (8. cikkely). A jogorvoslati jog garanciáját pedig az Egyezmény 13. cikkelye fogalmazza meg: *„Bárkinek, akinek jogait és szabadságjogait megsértették, joga van ahhoz, hogy a jogsérelem hatékony orvoslását kérje...”*.

Ennek feltételeit elsődlegesen a hazai, a nemzetközi jogban kell megteremteni. A nemzetközi „jogvédelem” ebből a szempontból másodlagos. Ha az ügy „eljut” Strasbourgig¹, csak akkor van jelentősége az (Európai) Emberi Jogi Bíróság elvi alapállásának: a fogvatartott szabadságjogai – korlátozások között² bár, de – érvényesítendő, az Egyezmény védelme alatt álló emberi jogok. S ez nem játék a szavakkal. Jóllehet, a bíróság álláspontja nem (csak) modern büntetésfilozófiai alapokra épít. Bár (el)ismeri annak a 20. század végére általánosan elfogadott pönológiai felfogásnak az igazságát, hogy a börtönbüntetés végrehajtása nem vághatja el anélkül – a visszatéréshez reményt nyújtó és esélyt adó – családi kötelékeket, társadalmi szála-

kat, hogy önellentmondásba ne kerülne. Az Egyezmény betartatása sokkal inkább szikár jogi követelmény, s a bíróság kevéssé – a folyton változó – pönológiai, kriminológiai szempontok alapján dönt. A bíróság számára egyértelmű az alapkérdés: a panaszolt esetben az érintett (tag)állam jogi szabályai – és gyakorlata (valamint hatóságainak tényleges magatartása) – mennyire felelnek meg – a részes állam által magára nézve kötelezőnek elismert –, az Egyezményben körülírtaknak. A bíróság arról határoz, hogy az adott ügyben az állami szerv jogi és gyakorlati megoldása „konvenciókonform” volt vagy sem. Pozitív – a hogyan kell „jól” kérdését illető – választ sohasem fogalmaz meg, de nem is ez a dolga, csupán a „nem” – az emberi jogsértés – kimondásával határolja körül a büntető állam cselekvési szabadságát. Hogy ez mit is jelent, vegyük sorra az ügyeket³:

A Golder-ügy

Egy angliai börtönben fogva tartott *S. E. Golder* - akit fegyveres rablásért ítélték 1965-ben 15 évi szabadságvesztésre - azért nyújtott be 1970-ben panaszt az Európai Emberi Jogi Bizottsághoz, mert egy börtönzندانást követően – amelyben tevőleges részvétellel gyanúsították – megvonták tőle azt a jogot, hogy jogi tanácsért, illetve azért, hogy keresetet nyújthasson be az őt – véleménye szerint alaptalanul – rágalmazó fegyőr ellen, ügyvédhez fordulhasson. (Talán érdemes megjegyezni, hogy a strasbourgi törvénykezéstől teljesen függetlenül Golder 1972-ben feltételeesen szabadlábra került.)

A bizottság hosszas – hároméves – vizsgálódás után a Konvenció 6. cikkely 1. bekezdésének – a bírósághoz „fordulás”

szabadságának – és a 8. cikkely – a kapcsolattartás – sérelmét tényként állapította meg. A bíróság két évvel később – 1975. február 21-én kelt – határozatában viszont egyértelműen kimondta, a Konvenció 15. cikkelyére hivatkozva⁴, hogy „a bírósági út igénybe vételéhez való jog nem abszolút jog, tehát egy demokratikus társadalomban... a közbiztonság érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése érdekében korlátozható.” A bíróság ítéletében azonban nem vállalkozott arra, hogy bármiféle általános érvényű megfogalmazását adja annak, hogy a fogvatartottak esetében milyen jellegű korlátozások „konvenciókonformak”. Sőt, arra sem törekedett, hogy állást foglaljon arról, az angol börtön szabályzat érintett rendelkezései egyáltalán megfelelnek-e az Egyezménynek. A bíróság arra hivatkozott – mint minden esetben –, hogy csak az adott ügy tényleges körülményeit kell vizsgálnia, mégha behatóan is, de csupán a kérelemnek megfelelően. Márpedig Golder tartalmilag az Egyezmény 6. cikkelyének sérelmét panaszolta, azt, hogy *megtagadták tőle a pártatlan és méltányos eljáráshoz fűződő alapvető emberi jogát*. Hiszen Golder „ártatlanságát” akarta – ügyvédi közreműködéssel – bírói úton bizonyítani a börtönlázadás gyanújával szemben. S kellő alappal: a börtönlázadást követő kiterjedt rendőrségi vizsgálat nem tudta egyértelműen igazolni a zendülésben való részvételét. (A szembesítések során az ügyben érintett fegyőrök „nem ismerték fel” Goldert.) Mindezek dacára börtönélete rendkívüli módon megnehezült: időlegesen elkülönítették, majd másik zárkába helyezték, s „éreztetették” vele, hogy a rendőrségi vizsgálat befejezése nem jelenti ártatlanságának bebizonyosodását, sem pedig azt, hogy ügyét a bv. ható-

ság is véglegesen lezárta volna. Épp emiatt fordult engedélyért a belügyminiszterhez⁵, hogy ügyvédi segédlettel pert indíthasson a bíróság előtt az őt „megrágalmazó” fegyőr ellen, s ezzel egyben tisztázza magát a gyanú alól. Kérelmét arra való hivatkozással utasították el, hogy „ilyen kezeseknek úgy sincsenek esélyei az eredményességre...” A bíróság ezzel szemben kimondta, az angol hatóságok eljárásukkal megsértették az Egyezménynek a 6. cikkely 1. bekezdését (az ún. fair eljárás kívánalmát), valamint a 8. cikkelyét (a kapcsolattartás szabadságát). Az Egyezmény szövegének hiteles – s a bíróság töretlen – értelmezése szerint ugyanis a közigazgatási (végrehajtó) hatalmat gyakorló belügyminiszternek nincsen joga előre – a bíróság helyett pedig végképp nincs – eldönteni egy per kimenetelét. Persze a bíróság nem alkotmányjogi problémában, a hatalmi ágak megosztásának kérdésében foglalt állást, de egyértelműen rögzítette azt, hogy konvencióellenes – mondhatni: jogi képtelenség – az, ha a hatóság hatáskörét meghaladó, tehát jogsértő jogértelmezésből levont következtetésétől teszi függővé egy emberi jog megadását. Hibás volt továbbá az a döntés is, amellyel megakadályozták azt, hogy a jogai gyakorlásában – a szabadságvesztés miatt természetesen – korlátozott fogvatartott ügyvédi segítséget kérjen.

A Campbell- és Fell-ügy

Szintén az Egyesült Királyságban⁶ börtönbüntetését töltő *J. J. Campbell* és *P. Fell*, akiket bünszövetségben elkövetett lopás, fegyverrejtegetés és egyéb más súlyos bűncselekmények miatt 1973-ban tíz, illet-

ve tizenkét évi szabadságvesztésre ítélték, 1977-ben az Európai Emberi Jogi Bizottsághoz elküldött kérelmükben azt panaszolták, hogy az angol büntetés-végrehajtás fegyelmi eljárása, továbbá a látogatásra és a kapcsolattartásra vonatkozó szabályai sértik az Egyezményben biztosított emberi jogokat. A bizottság által feltárt tényállás szerint 1976-ban hat elítélt, közöttük a panaszosok is egy börtöntüntetésen vettek részt, amelynek a felszámolása során jó néhány fegyőr (és néhány elítélt) megsérült. Campbell és Fell ellen – az akkor még hatályos 1959-es angol Bv. Szabályzatban rögzített módon – fegyelmi eljárás indult, amelynek eredményeképpen az ún. felügyelőbizottság megvonta tőlük a „büntetés-elengedés” kedvezményét, ami egyiküknek 450, a másikuknak pedig 120 nap „elvesztését” jelentette (s ez – nem pontosan, de nagyjából – a mi feltételes szabadságra bocsátásunk időpontja utólagos elhatalasításának felelne meg...) További szankcióként kizárták őket a „közös munkából”, s bércsökkentést is kimondtak. Egyidejűleg magánzárka-fenyítést is alkalmaztak.

Mindketten kérték a belügyminisztert, hogy engedélyezze számukra per indítást – ügyvéd közreműködésével – a bíróság előtt, az őket ért testi sértések miatt. Kérelmüket a miniszter elutasította, s azt is megtagadta, hogy egy ügyvéddel kapcsolatba lépjenek. Nem engedélyezték azt sem, hogy egy „független” – tehát nem a bv. hatóság alkalmazásában álló – orvos megvizsgálja sérüléseiket. Végül – öt hónappal később – mégis engedélyezték az ügyvédi látogatást, de csak egy fegyőr jelenlétében s ellenőrzése mellett beszélhettek. Fell – aki eredetileg pap volt – azt is sérelmezte, hogy megtagadták tőle azt a lehetőséget, hogy kapcsolatba léphessen más egyházi személyekkel.

Az Emberi Jogi Bizottság 1982-ben (!) kelt jelentésében megállapította, hogy a felügyelőbizottság eljárási módja, az ügyvédhez fordulás lehetőségétől való megfosztás, a kapcsolattartás akadályozása nem egyeztethető össze az Egyezmény 6. és 8. cikkelyében megfogalmazottakkal. Az viszont, hogy nem állt rendelkezésükre hatékony jogorvoslati lehetőség, nem a 8. cikkelyt, hanem a 13-at sértette. (Az, hogy nem biztosítottak „független” orvosi vizsgálatot, nem a Konvenció 6. cikkely 1. bekezdése alá tartozik, mert az csak a bírósági eljárás garanciáiról szól, s ezt nem lehet kiterjesztően értelmezni.)

Az ügy megítélésére befolyást gyakorolt az a tény is, hogy a lassacsokán – több mint öt évig – csordogáló strasbourgi eljárás tartama alatt Angliában megváltoztatták a büntetés-végrehajtás belső szabályzatát. Jóllehet a bíróság (és a bizottság) mindenben a panasz tárgyát képező esemény időpontjában fennálló jogállapot szerint határoz. (Általában ugyanis a strasbourgi joggyakorlat „értékeli” azt, ha az érintett állam még annak előtte felszámolja az emberi jogi szempontból kétes helyzetet, hogy a bíróság mondaná ki konvenció-ellenességét.) Az új angol szabályok megkönnyítették a látogatás, illetve a kapcsolattartás engedélyezési rendjét, úgyszintén a keresetbenyújtás, s az ezzel kapcsolatos ügyvédi segítség igénybevételének módját.

A bíróság 1984. június 28-i ítéletében⁷ mindenekelőtt azt vizsgálta, hogy a kérelmezőkkel szemben az eljárás büntető vagy fegyelmi jellegű volt-e, ugyanis csak az előbbi esetben jöhet számításba a 6. cikkely alkalmazhatósága. A válasz megadásához a bíróság felidézte egy korábbi – az Engel és társai – ügyében a büntető és fegyelmi (jog)terület elhatárolásával kapcsolatban

kifejtett álláspontját⁸. „Az első kérdés az, vajon a nemzeti jog szerint a vitatott törvényértéseket meghatározó jogszabály büntetőjogi vagy fegyelmi természetű, avagy mindkettő?” A második ismérvként az elkövetett tett természetét kell elemezni, vagyis azt, hogy adott esetben egyszerű fegyelmi vétségről van-e szó, vagy túlnő azon, s így büntetőjogba ütköző magatartás. Az is előfordulhat, hogy ugyanazon tettet mind büntető, mind pedig fegyelmi úton üldözik. A harmadik tényező a kiszabott szankció súlyosságának vizsgálata.

A Campbell- és Fell-ügyben a bíróság a fenti szempontok figyelembevételével arra a következtetésre jutott, hogy a kérelmezők elleni felügyelőbizottsági eljárás büntető jellegű volt. E megállapításra tulajdonképpen a harmadik ismérv alapján jutott el. Tény ugyan, hogy a „büntetés-elengedés” az angol jogban diszkrécionális természetű, s a joggyakorlat szerint inkább „előjog”, semmint alanyi jog. A strasbourgi bíróság viszont akként okoskodott, hogy önmagában a kedvezmény elvesztése már egy „valóságos” szankció, mert tényleges hátrányt jelent. A gyakorlatban a „büntetés-elengedés” elvesztése azt eredményezi, hogy – a bv. hatóság által előre közölt, s ebből következően – az elítélt várakozásának megfelelő időpontra túlhalad fogva tartása. Holott a fegyelmi, marasztaló határozat után is valójában az eredeti – a bíróság által kimondott – börtönbüntetés marad a fogva tartás törvényes alapja, mi több, ahhoz semmi többlet nem adódik hozzá. Mindazonáltal a bíróság úgy találta, hogy a büntetés-elengedés lehetőségétől – különösen fegyelmi eljárás során – történő megfosztás, amely a kérelmezőkre „várt”, s az a tényleges joghátrányegyüttes, amelyet elszenvettek, olyan súlyos következménye-

ket jelentett mind büntetésük tartamára, mind pedig annak szigorúságára nézve, hogy az Egyezmény szerint is „büntető természetűnek” kell tekinteni. Tehát – a bíróság álláspontja szerint – a fogva tartásnak jóval azon az időpontra túli meghosszabbítása, függetlenül attól, hogy erre fegyelmi szankcióként kerül sor, amelyre a büntetés-végrehajtás megkezdése óta az elítélt számíthatott: új – szabadságelvonásban megtestesülő – joghátrány, még akkor is, ha ez büntetőjogilag nem tekinthető új büntetésnek. Az Egyezmény eszméje pedig megköveteli, hogy az ilyen súlyú intézkedést a 6. cikkely szerinti garanciák biztosítsák.

A bíróság érvelése nem azt jelenti, hogy a szabadságvesztés fogalmát „felparcellázhatónak”, végrehajtását oszthatónak tekintené. A szabadságvesztés(büntetés): a személyi szabadság fizikai elvonása – törvény és bírósági határozat által – meghatározott időtartamra. A bíróság ítéletében kiszabott tartamon belüli – nem a büntető normából származó, tehát nem elítélti jogként megfogalmazott – különféle végrehajtási könnyítések, illetve kedvezmények megadása a bv. hatóság jogköre, amiként a büntetés-végrehajtás rendjének fenntartása érdekében használatos fenytések alkalmazása is. Egyes jogrendszerekben⁹ a fegyelmi fenytés (többlet)következménye lehet az, hogy a büntetés végrehajtásának rendes menete megváltozik, várható tartama meghosszabbodik, például a feltételes szabadon bocsátás időpontja „kitolódik”. Ilyenkor nem egy új vagy más büntetés veszi kezdetét, nem növekszik meg az eredeti büntetés tartama sem, mégis olyan fokú módosulás áll be – s ez független a fogvatartott vétkességétől –, amely pártatlan, méltányos és igazságos eljárást, védői közreműködést kíván, olyat, amely feltételezi

az Egyezmény 6. cikkelye előírásainak betartását. Azért időztem el hosszabban a bírósági döntés indokolásánál, mert ez azon ritka esetek egyike, amikor a strasbourgi törvénykezési szervek ilyen mélyen behatoltak az államok számára fenntartott „marge d'appréciation”-jába, azaz abba a mérlegelési sávba, amely különösen a közigazgatás (államigazgatás) tekintetében szuverenitási kérdés.

E markáns és merész elvi tétel dacára a konkrét kérelem, Campbell és Fell ügyében a bíróság már visszafogottabban döntött. Először is a felügyelőbizottság eljárása kapcsán a bíróság kimondta, hogy a bizottság működése mind jogilag, mind pedig gyakorlatilag zömében megfelelt a 6. cikkelyben írt kívánalmaknak, tehát „független, pártatlan” testületnek minősítette, amely „méltányos és igazságos” módon járt el, a nyilvánosság kizárása pedig a „közrend és biztonság” okából indokolt volt.

A bíróság viszont az Egyezmény (6. cikkely 3. bekezdés c) pontja) megsértésének értékelte azt, hogy a kérelmezők számára nem tették lehetővé *solicitor* – azaz védő – részvételét az eljárásban, továbbá (részben) megsértették az eljárás nyilvánosságára vonatkozó szabályt (6. cikkely 1. bekezdés második mondat) azzal, hogy a határozatot nem nyilvánosan hirdették ki.

A többi megpanaszolt részkérdésben a bíróság - egyértelműen a kérelmezőknek „adva igazat” – megállapította a konvencióértést. A hatóság kétszeresen is megsértette az Egyezmény 8. cikkelyét egyrészt azzal, hogy csak jókora késedelemmel engedélyezte az ügyvéddel való konzultációt, s akkor is csak „ellenőrzés” mellett, másrészt pedig azzal, hogy általában korlátozták kapcsolattartásukat. (A teljes-

ség kedvéért megjegyzem: a „független” orvosi vizsgálat elmaradása miatti kérelműket a panaszosok időközben visszavonták, így a bíróság nem határozott ebben a kérdésben.)

Végül a bíróság Fell külön kérelmével kapcsolatban úgy határozott – utalva a kapcsolattartás tényként megállapított akadályaira –, hogy a kérelmező nem rendelkezik hatékony jogorvoslati lehetőséggel, s ezzel az Egyezmény 13. cikkelye is sérelmet szenvedett.

Silver és társai ügye

Ez valójában tartalmilag két ügy volt, egyrészt *R. Silver* angliai elítélt panasza azért, mert a belügyminiszter elutasította azt a kérelmét, hogy *solicitor*hoz fordulhasson, hogy tanácsot kérhessen fogva tartási körülményeit illetően. Másrészt hét kérelmező, akik közül hat börtönben volt – köztük Silver is –, azt sérelmezte, hogy *kapcsolattartási jogukkal, pontosabban levelezési jogukkal csak korlátozva élhetnek*, mert az angliai börtönben 1972-76 között 64 levelüket tartották vissza vagy késve kézbesítették. A levelek különböző tartalmúak voltak, a családi és személyes jellegűek mellett a fogva tartás körülményeiről, a büntetőeljárásról, illetve kereskedelmi tranzakciókról szólnak. A címzettek a családtagokon és ismerősökön túl ügyvédek, parlamenti képviselők és újságírók voltak.

A kérelmek különböző időpontokban, 1972 és 1975 között folyamatosan érkeztek az Emberi Jogi Bizottsághoz, amely azonban csak 1980 októberében mondott először érdemben véleményt, igaz ekkor az Egyezmény három (6., 8. és 13.) cikkelyének megsértését állapította meg.

A bíróság 1983. március 25-én hozott döntést¹⁰. (Az időmúlás jelzése nemcsak azért érdekes, mert ismét mutatja az „átfutási” idő hosszúságát, az eljárás lassúságát, hanem mert időközben az angliai börtön-szabályzat – mint már az előbbi ügyben láttuk – 1981-ben megváltozott.)

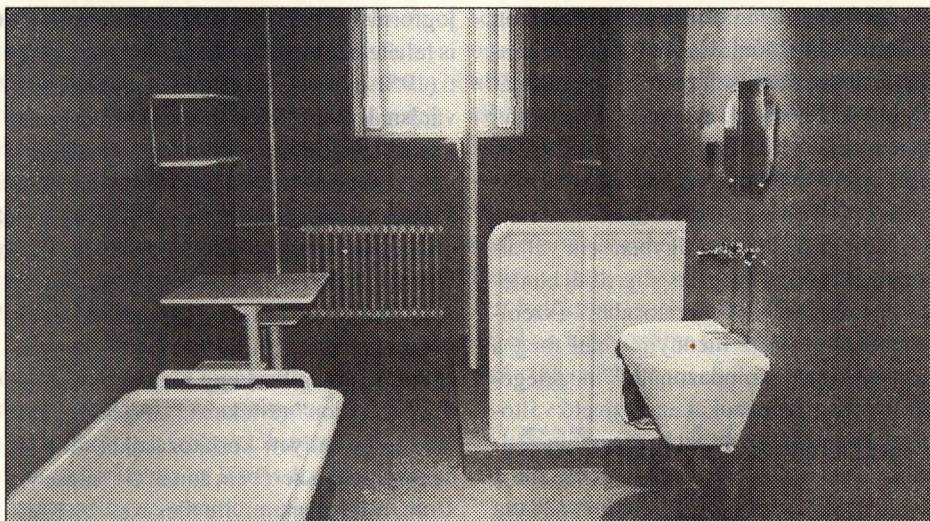
A bíróság ebben az ügyben sem vállalkozott arra, hogy megvizsgálja az új büntetés-végrehajtási szabályzatot abból a szempontból, hogy „az mennyire felel meg a Konvenciónak, mindazonáltal megelégedéssel nyugtázta azokat az alapvető változásokat, amelyek tükrözték az angol jogalkotás azon szándékát, hogy törekszik a Konvencióval való minél jobb összhang megteremtésére.”

A bíróság ítéletében először R. Silver egyéni panaszával foglalkozott. Megállapította – természetesen figyelmen kívül hagyva az utólagos jogszabályi módosítást –, hogy a belügyminiszter, amikor elutasította Silver ügyvéd közreműködése iránti kérelmét, ezzel egyben elzárta a bírói út igénybevitelének lehetőségétől is. Ebből következően – figyelemmel a már korábban a Golder-ügyben részletesen kifejtett álláspontjára – a bíróság egyhangúan hozott határozatában kimondta az Egyezmény 6. cikkely 1. bekezdésének megsértését. A kapcsolattartás korlátozása, nevezetesen a 64 visszatartott, illetve késleltetve átadott levél ügyében, a bíróság mindekelőtt azt vizsgálta, hogy ez a hatósági intézkedés a Konvenció (8. cikkely 2. bekezdésében) megengedett korlátozási körbe esik vagy sem.

Elemezve a közhatalmi beavatkozásnak az Emberi Jogi Egyezményben biztosított lehetőségeit, a bíróság hangsúlyozta törvényi meghatározottság kritériumának fontosságát, amely nemcsak megfelelő

jogforrási szintet, de kellő nyilvánosságot is feltételez. Megállapította, hogy az eredeti (1951-es) angol szabályozás ennek az elvárásnak nem felelt meg. Másodsorban vizsgálta a korlátozás „törvényes céljait”, vagyis azt értelmezte, hogy mit jelentenek a konkrét ügyben a „rend védelme”, a „bűncselekmények megelőzése”, az „erkölcsök védelme”, a „mások jogainak és szabadságának védelme” fogalmak. A bíróság elismerte – mint általában –, hogy az államokat megilleti egy bizonyos „marge d'appréciation” (értékelési sáv) a tekintetben, hogy milyen korlátozásokat állít fel belső jogrendszerében, annak eldöntése viszont, hogy ez mennyire illeszkedik a Konvencióhoz, az a bíróság feladata. Néhány levél esetének kivételével a bíróság megállapította a 8. cikk sérelmét, ugyanis az 1951-es angol jogi rendezés nem volt publikus, túlon túl nagy diszkrecionális jogkörrel adott a büntetés-végrehajtási apparátusnak a belső utasítások, parancsok rendje. A mindennapi gyakorlat ezt még tovább torzította. Mindebből következően a bíróság megvizsgálta azt is, hogy a fenti jogi rendben működhetett-e hatékony jogvédelem, vagyis megfelelt-e a gyakorlat a Konvenció 13. cikkelyében írtaknak. Bármennyire léteztek is elvben jogorvoslati utak az akkori angol büntetés-végrehajtásban, ezek mind a szervezeten belül maradtak, illetve nem voltak kikényszeríthető határozatok, s ami a legnagyobb baj volt: az általuk alkalmazott „anyagi” jog nem volt kompatibilis – mint fentebb láttuk – a Konvencióval. Így a bíróság megállapította a 13. cikkely megsértését.

A skót elítéltek azzal a panasszal fordultak 1981-ben a bizottsághoz, hogy a börtönben korlátozták kapcsolattartásukat mind a levelezés, mind pedig a látogatófo-

A különösen veszélyes elítéltek őrzésére kialakított zárka Magyarországon

adás tekintetében, és nem állt rendelkezésükre hatékony nemzeti jogorvoslati lehetőség sem sérelmeik orvoslására.

Boyle és Rice ügye

J. Boyle-t 1967-ben gyilkosságért ítélték életfogytiglanra, majd 1981-ben a szabadulásra való felkészítés érdekében átszállították a saughtoni börtönbe. Ugyaníde került *B. Rice* is, akit szintén gyilkosságért ítélték el, szintén életfogytigra. (A következő évben mindkettejüket szabadon bocsátották.)

Boyle kérelmében az angol börtönrendszerrel szemben a következő – egyébként a szinte vadozatú börtön szabályzatnak mindenben megfelelő – sajátosságait kifogásolta: hetente csak egy háromoldalas levelet írhatott, s ebbe a mennyiségbe beleszámították a hatóságnak küldendőket is; a feleségével való levelezését is rendszeresen ellenőrizték, sőt azt sokszor más elítéltek jelenlétében fennhangon olvastatták fel vele; a börtön-

parancsnok visszatartotta az egyik barátjától érkezett levelet arra hivatkozva, hogy az nem magánjellegű; havonta csak egy személyt (és csak egy órára) fogadhatott látogatónaként, s mivel ezt az időt rendszerint feleségével töltötte, nem találkozhatott más családtagjaival. Végezetül általánosságban panaszolta azt, hogy a saughtoni börtönben a fogva tartási körülmények sokkal kedvezőtlenebbek, mint a korábbi intézetben voltak. Ezt sérelmesnek tartotta, mert magatartásával nem adott – fegyelmi – okot arra, hogy a börtönhatóság hátrányára változtassa meg börtönfokozatát.

Rice kérelmében előadta: nem kapott eltávozási engedélyt, amikor beteg édesapját kívánta meglátogatni; évente csak tizenkét látogatáshoz volt joga; a börtönhatóság több levelét visszatartotta vagy késedelmesen kézbesítette.

Mindketten egyaránt panaszolták azt, hogy a Konvenció 13. cikkelyében biztosított hatékony, nemzeti jogorvoslati lehető-

ségek nem álltak rendelkezésükre azért, hogy a fenti sérelmeikre orvoslást nyerhessenek.

A bizottság eléggé „érzéketlennek” mutatkozott a börtönrezsimből fakadó, az elítéltek (családi) kapcsolatait korlátozó rendszabályok „lényegét” illetően. Rice ez irányú kérelmét már 1983-ban elutasította. Boyle panaszaik közül is csak azt tekintette megalapozottnak – a barátjának írt levél visszatartását arra történt hivatkozással, hogy az a sajtónak szól –, amelyről időközben a kormány is elismerte, hogy „tévedés” volt. Egyébként az 1986-os jelentésében az egész ügyet a Konvenció 13. cikkelye alá tartozó problémának minősítette. Ezzel tulajdonképpen azt fejezte ki, hogy a tagállamok viszonylag „szabadok” a börtönrezsimek meghatározásában, feltéve, hogy kellő jogi keretek között teszik ezt, s főként akkor, ha biztosítják a hatékony belső jogorvoslati lehetőséget (is).

A bíróság – érdemét tekintve – elfogadta a bizottság álláspontját, s az egész problémát a 13. cikkelyre „hegyezte ki”. Az 1988. április 27-i döntésében előbb egy „elvi kérdés” kapcsán fejtette ki álláspontját¹¹. Igazán nem akarom bírálni a bíróság okfejtését, hiszen veretesen „nemzetközi” és „jogászai”, és mindez egyszerre. A bíróság ugyanis kimondta, hogy a Konvenció 13. cikkelye nem értelmezhető olyan kötelezettségnek, amely szerint a belső jogban biztosítani kell mindenféle panasz (szó szerint: sirám) miatt a belső jogorvoslatot, ez csak a Konvencióban előírt „jog”; csupán arról van szó, hogy egy ún. *védelmi panasz* álljon rendelkezésére az egyénnek. A bíróság viszont nem ment bele ennek elvont, elvi fogalom-meghatározásába, megmaradt – szokásos – gyakorlati megközelítése mellett: csak a felhozott és megállapítható té-

nyek fényében vizsgálta az „adott ügyet”, s kimondta: a „jelen ügyben” az az alapkérdés, létezett-e a 8. cikkelyben körülírt jogok sérelme esetén a 13. cikkelyben meghatározott „védelmi-panasz”-jog? A tények azt mutatták, hogy ilyen létezett, tehát nem állapította meg a Konvenció-sértést.

Börtönmunka

A börtönbeli ún. *munkáltatás* „hogyanjáról” eddig még nem született döntés Strasbourgban, sem a börtönmunka céljáról, sem jellegéről, sem a munka díjazásáról nem szól bírósági határozat.

A Konvenció szövege (4. cikkely 1. és 2. bekezdése) ellenben tilalmazza a „*rab-szolgaság*” és a „*szolgaság*” minden formáját, amiként a „*kötelező vagy kényszer-munkát*” is. A kényszer-, illetve kötelező munka tiltása alól azonban maga az Egyezmény (a 4. cikkely 3. bekezdés a) pontjában) enged kivételt, s ezzel lehetővé teszi a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alatti munkáltatást, amely az elítélt számára kötelezettségként is meghatározható.

Valamiféle képet azért nyerhetünk a bíróságnak a fogva tartás tartama alatt végeztetett rabmunkával kapcsolatos álláspontjáról, ha felidézem azt a két – immáron klasszikusnak számító – belga ügyet, amelyben a kérelmezők elsősorban internálásuk (közizgazgatási őrizetük) tényét kifogásolták, de emellett az előírt munkakötelezettséget is sérelmezték.

Akár előrebecsáthatom: a *strasbourgi szervek nem gyanúsíthatók „rabbarátság-
gal”*. A szakirodalomban a „belga csavargók” ügyeként ismeretes (de Wilde, Ooms és Versyp) esetben a bíróság kifejtette – nem értve egyet a bizottság álláspontjával –, hogy minden olyan munkakötelezettség, amely nem haladja meg a „normális” határt

(nem egészségkárosító, nem túlzottan megterhelő: tehát az illető egyén által teljesíthető), nem sérti a Konvenciót. Külön rámutatott arra, hogy a rájuk kiszabott munka épp a társadalomba való visszavezetésüket szolgálta¹².

A másik ügyben, szintén egy belga – visszaeső internált – panaszában döntve,

újfent kimondta tulajdonképpen ugyanazt, mint az előbbi esetben, a rá kirótt munkakötelezettség nem tekinthető „rabszolgaságnak”, mivel a munkakörülményei normálisak voltak és célja nem a kizsákmányolás, hanem a társadalomba történő visszaillesztés volt¹³.

Dr. Kabódi Csaba

Jegyzetek

1. Az egyéni kérelem benyújtásának feltételeiről az Egyezmény 26. és 27. cikkelye szól, vö.: az 1993. évi XXXI. számú törvénnyel.

2. A 15. cikkely értelmében a háború vagy a nemzet létét fenyegető más rendkívüli veszély esetén bármely állam az Egyezményben meghatározott kötelezettségeitől eltérő intézkedéseket tehet a helyzet szükségessége által feltétlenül megkívánt mértékben, feltéve, ha ezek az intézkedések nem ellentétesek egyéb nemzetközi kötelezettségekkel. Még ebben az esetben sem térhetnek el az államok az Egyezmény 2. cikkelyétől (az élethez való jog), kivéve a háborús cselekményeket, a 3. cikkelytől (a kínzás, más embertelen büntetés stb.), a 4. cikkely 1. bekezdésétől (a rabszolgaság, szolgaság tilalma) és a 7. cikkelytől (nullum crimen elve). Ezek tehát az abszolút, semmilyen körülmények között nem korlátozható jogok.

Ezenkívül több szabadságjognál szerepel az a klauzula: „csak a törvényben meghatározott olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a közbiztonság, a közrend, közegészség vagy az erkölcsök, illetőleg mások jogainak és szabadságjogainak védelme érdekében szükségesek.”

3. E fejezet megírásakor az alábbi forrásmunkákra támaszkodtam: Donna Gomien: *Vade-mecum de la Convention européenne des Droits de l'Homme, Conseil de l'Europe, Strasbourg, 1991.*; G. Cohen-Jonathan: *La Convention européenne des Droits de l'Homme, Economica, Paris, 1989.*; V. Berger: *Jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme*. Ed. Sirey, Paris, 1991.

4. A. sorozat No. 18., egyébként az esetet elemzi: V. Berger: *Jurisprudence de la Cour européenne des Droits de l'Homme* (3e édition) Sirey, Paris, 1991., 83. és következő oldalak.

5. Az Egyesült Királyságban a büntetés-végrehajtás feletti felügyelet, s az elítéltekkel kapcsolatos legfontosabb döntések (mint például a feltételes szabadság engedélyezése) a „Home-Office”-hoz tartoz-

nak, ez a nagyjából a magyar belügyminiszternek megfelelő kormánytag feladata.

6. Az Egyesült Királyság, mint Strasbourgban mondani szokás: a „legjobb ügyfél”, legfőképpen a történeti tradíciók miatt kodifikálatlan jogrendszere okán, így nem történt meg a Konvenció és a nemzeti jog harmonizációja sem. Lásd az erre vonatkozó statisztikát: *Aperçu des travaux et statistiques 1990.*, Commission européenne des Droits de l'Homme, Strasbourg (é. n.)

7. A. sorozat No. 80., illetve Berger id. mű. 121. oldal.

8. Vö.: A. sorozat No. 22.

9. Európa több országában léteznek a büntetés mérséklésének, illetve elengedésének különféle rendszerei, amelyek közös „alapgondolata”: a börtönbüntetés tartama alatt az elítélt által tanúsított megfelelő magatartás, illetve jó munkavégzés csökkenti a bíróság által kiszabott szabadságvesztés tartamát. Franciaországban 1972-től működik a büntetés mérséklésének megoldása, eszerint a bv. bíró – a bv. bizottság véleményének meghallgatása után évente legfeljebb három hónappal, illetve havonta hét nappal csökkentheti a végrehajtandó szabadságvesztést. Az olasz ún. büntetéselengedésre akkor kerülhet sor – szintén bv. bírósági hatáskör – ha „az elítélt kiérdemelte s a társadalomba való gyorsabb és hatékonyabb visszaillesztése indokolja”, s ekkor minden kitöltött hat hónap után 20 nap büntetés-elengedés engedélyezhető. A spanyol bv. törvény szerint „a bv. bíró hozzájárulásával két teljesített munkanapra egy nap büntetés az elítéltnel elengedhető, amennyiben nem tanúsított ismételt rossz magatartást, vagy a büntetés alól nem akarta kivonni magát.”

10. Vö.: A. sorozat No. 61.

11. Vö.: A. sorozat No. 131., illetve Berger id. mű 181. és következő oldalakkal.

12. Lásd a de Wilde, Ooms, Versyp, az ún. belga csavargók ügyét, A. sorozat No. 12.

13. Droogenbroeck ügye, A. sorozat No. 50.